



TIJORAT BANKLARIDA KOMPLAYENS NAZORATINI JORIY QILISHNING ILG'OR XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI

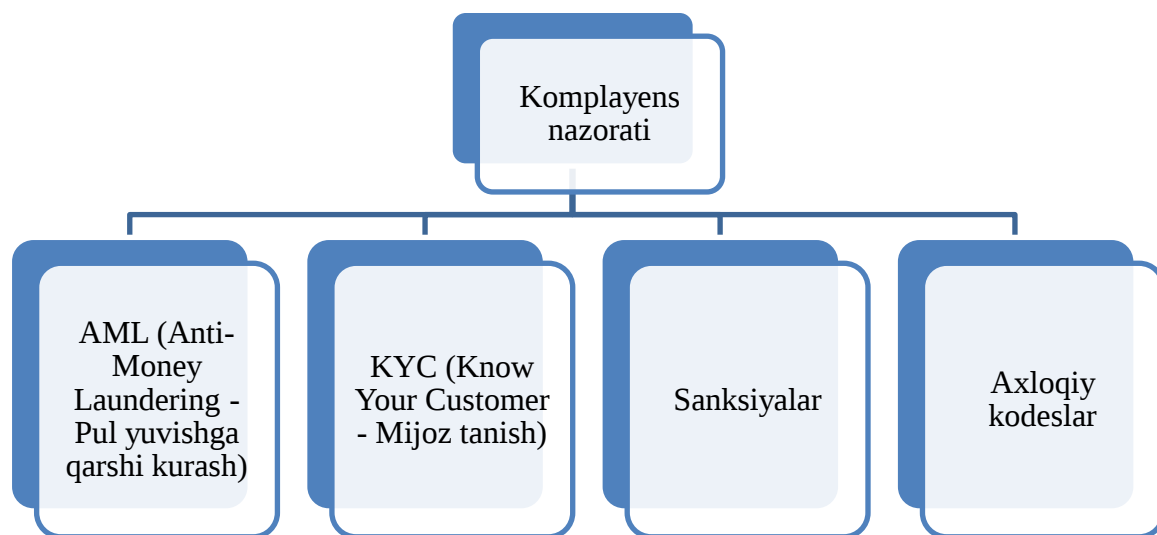
Xilola Raxmanova

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. *Ushbu ma'ruza tezisida tijorat banklarida komplayens nazoratini joriy qilishning xorijiy mamlakatlar tajribasi o'rganilgan*

Kalit so'zlar: bank, ichki audit, nazorat, komplayens nazorat, xorijiy mamlakatlar tajribasi.

Komplayens nazorati — bu moliyaviy tashkilotlar, ayniqsa banklar va boshqa moliyaviy institutlarning qonuniy va normativ talablarga mos ravishda ishlashini ta'minlash uchun ishlab chiqilgan tizimdir. Bu tizimning maqsadi tashkilotning barcha operatsiyalari va faoliyatlari, shu jumladan ichki va tashqi transaksiyalar, yuridik, moliyaviy va ijtimoiy normalar bilan mosligini tekshirishdan iborat. Komplayens nazorati, shuningdek, moliyaviy jinoyatlar, shu jumladan pul yuvish, terrorizmni moliyalashtirish va boshqa noqonuniy faoliyatlarning oldini olishga qaratilgan choralardan iboratdir.



3-rasm. Komlayens nazorati tarkibi

Komplayensning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- **AML (Anti-Money Laundering)** - pul yuvishga qarshi kurashish. Bu yo'nalishning maqsadi tashkilotlarning moliyaviy operatsiyalarida pul yuvish va



boshqa noqonuniy faoliyatlarni aniqlash va oldini olishdir. AML tizimi asosan tashkilotning mijozlaridan keladigan shubhali pullarni, shubhali tranzaksiyalarni aniqlash va ularni huquqiy organlarga xabar berishni o'z ichiga oladi.

- **KYC (Know Your Customer)** - mijozni tanish. KYC, banklar va boshqa moliyaviy institutlarning mijozlarining shaxsiy ma'lumotlarini yig'ish va tahlil qilishni nazarda tutadi. Mijozning moliyaviy holatini va xavf darajasini baholash orqali banklar shubhali faoliyatni aniqlash va oldini olishga yordam beradi. KYC jarayoni, mijozlarning shaxsini tasdiqlash, ularning moliyaviy tarixini o'rganish va mijozning moliyaviy operatsiyalarini monitoring qilishni o'z ichiga oladi.

- **Sanksiyalar** - bu xalqaro va milliy moliyaviy sanksiyalarni ta'minlashni anglatadi. Banklar va moliyaviy institutlar, sanksiyalangan shaxslar yoki tashkilotlar bilan tranzaksiyalarni amalga oshirishni taqiqlovchi xalqaro normativ hujjatlarga amal qilishlari kerak. Sanksiyalarni buzish jiddiy huquqiy va moliyaviy oqibatlariga olib kelishi mumkin, shuning uchun moliyaviy tashkilotlar bu jihatni doimiy ravishda monitoring qilishlari lozim.

- **Axloqiy kodekslar** - komplayens tizimining yana bir muhim yo'nalishi axloqiy kodekslarga amal qilishdir. Bu yo'nalish bank va boshqa moliyaviy institutlar tomonidan o'z xodimlariga axloqiy me'yorlarga va tashkilot ichidagi siyosatga rioya qilishni ta'minlaydi. Axloqiy kodekslar xodimlar, mijozlar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan munosabatlarda shaffoflikni, adolatni va mas'uliyatni ta'minlashga yordam beradi.

Komplayens tizimining tuzilmasi va funksiyalari banklar va boshqa moliyaviy institutlarning ichki nazorat tizimi orqali amalga oshiriladi. Komplayens tizimining asosiy funksiyalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Nazorat qilish:** Banklarning barcha operatsiyalari, shu jumladan, tranzaksiyalar va mijozlar bilan ishlashning qonuniyligini nazorat qilish. Bu, ayniqsa, shubhali faoliyatlarni aniqlashda va moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashishda muhim rol o'ynaydi.

- **Xavfni baholash:** Komplayens tizimi xavfni tahlil qilish va mijozlarni xavf darajasi bo'yicha baholashni ta'minlaydi. Bu, pul yuvish yoki terrorizmni moliyalashtirish xavfini aniqlashda yordam beradi.

- **Malakalash:** Komplayens tizimi xodimlarning muntazam o'qitilishi va ularni yangi qonunlar va normativlarga moslashtirishni o'z ichiga oladi. Bu jarayon bankning ichki komplayens bo'limi tomonidan amalga oshiriladi.

- **Hisobot va monitoring:** Komplayens tizimi barcha moliyaviy faoliyatlarni, shu jumladan shubhali tranzaksiyalarni doimiy ravishda monitoring qilishni o'z





ichiga oladi. Banklar va boshqa moliyaviy institutlar o'z faoliyatlarini tegishli organlarga hisobot qilishlari kerak.

- **Jazolovchi mexanizmlar:** Komplayens tizimi buzilishlar va qoidabuzarliklar uchun jazolovchi mexanizmlarni ta'minlaydi. Bu, shubhali yoki noqonuniy faoliyatlarni oldini olish va o'z vaqtida jazolarni qo'llashga yordam beradi.

Komplayens nazorati nafaqat moliyaviy jinoyatlar va xatarlarni oldini olish uchun, balki banklarning faoliyatini qonuniy va axloqiy jihatdan to'g'ri yuritish uchun ham zarurdir.

Xorijiy mamlakatlar tajribasiga asoslanib, komplayens nazoratining ilg'or amaliyotlarini ko'rib chiqish bank tizimlarining samarali ishlashiga katta hissa qo'shadi. Har bir mamlakatda komplayens nazoratiga bo'lgan yondashuv o'ziga xos va ular moliyaviy xizmatlarning xavfsizligi va ishonchliligini ta'minlashga xizmat qiladi.

AQSHda komplayens nazoratining muhim tashkilotlaridan biri **Federal rezerv tizimi** bo'lib, bu tizim banklar va moliyaviy institutlar uchun iqtisodiy va moliyaviy siyosatlarni belgilaydi. **FinCEN (Financial Crimes Enforcement Network)** esa AQSHning moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashish bo'yicha maxsus tashkiloti sifatida, moliyaviy operatsiyalardagi xatarlarni monitoring qiladi va pul yuvish, terrorizmni moliyalashtirish kabi jinoyatlarni oldini olishga qaratilgan barcha amaliyotlarni nazorat qiladi. AQSH banklarida komplayens bo'linmalari mustaqil ravishda ishlaydi va ular ichki siyosat va xalqaro me'yorlarga to'liq rioya qilishni ta'minlash uchun doimiy ravishda tekshiruvlar o'tkazadi. Komplayens bo'limi shu bilan birga banklarning qonuniy faoliyatlarini ta'minlash uchun turli jazolovchi mexanizmlarni ishlab chiqadi. Shubhali operatsiyalarni aniqlash, ularni tekshirish va moliyaviy jinoyatlarga qarshi chora ko'rish tizimi faol ishlaydi.

Yevropa Ittifoqida esa komplayens tizimi **Yevropa Markaziy banki (ECB)** tomonidan boshqariladi va Yevropa Ittifoqining moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan siyosatlari va nizomlari amalga oshiriladi. Yevropada **AML (Anti-Money Laundering)** (pul yuvishga qarshi kurashish) bo'yicha o'ziga xos **AML direktivalari** mavjud bo'lib, ular banklar va moliyaviy institutlar uchun majburiy qoidalar va standartlarni belgilaydi. **GDPR (General Data Protection Regulation)** esa mijozlarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish va banklarning mijozlarni tanish (KYC) bo'yicha jarayonlarini moslashtirishni talab qiladi. Yevropada **xavfga asoslangan yondashuv (Risk-based approach)** keng qo'llaniladi, ya'ni banklar mijozlarni xavf darajasi asosida baholashadi va yuqori xavfli mijozlar bilan ishlashda qo'shimcha tekshiruvlar o'tkazadilar.



Shu bilan birga, har bir mamlakatning o'ziga xos iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy sharoitlari hisobga olinishi zarur. Xalqaro me'yorlarga rioya qilish va milliy qonunlarni uyg'unlashtirish orqali, global moliyaviy tizimda komplayensni samarali boshqarish mumkin.

O'zbekiston bank tizimida komplayens nazoratini takomillashtirish hozirgi kunda muhim ahamiyatga ega, chunki moliyaviy barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash, shuningdek, xalqaro moliyaviy tizimlarga moslashish zarurati ortib bormoqda. Hozirgi kunda O'zbekistonda komplayens nazorati uchun ba'zi asosiy tartiblar va me'yoriy hujjatlar mavjud bo'lsa-da, ularni takomillashtirish va ilg'or xorijiy tajribalarni qo'llash imkoniyatlari bor.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Ермаков О.Н. Внутренние процедуры банков и контроль. – М.: Дашков и К, 2021. – 268 с.
- 2) Савельев П.Ф. Финансовый мониторинг и банковская безопасность. – СПб.: Питер, 2020. – 288 с.
- 3) Шмидт В.И. Банковский комплаенс: практика и теория. – М.: Проспект, 2021. – 310 с.
- 4) Chorshanbiev, U., & Obaydullaeva, G. (2023). THE ROLE OF DIVERSIFICATION IN IMPROVING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF ENTERPRISES. Modern Science and Research, 2(12), 1270-1273.
- 5) Nasirova, S., Kholiqov, M., Artiqov, A., Isakov, A., & Isroilova, L. (2025, February). Finding the optimal number of quasi-layers when calculating the ore flotation process. In AIP Conference Proceedings (Vol. 3268, No. 1, p. 030015). AIP Publishing LLC.